

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF AGRICULTURAL SCIENCES

ISSN 2224-526X

Volume 1, Number 25 (2015), 28 – 31

BIOLOGICAL FEATURES OF NEW DOMESTIC VARIETIES OF MELON CULTURE

Aitbayev T.E., Zhumabek Kh.,

The results of varietal evaluation of melon culture conducted in the department of breeding melons of Kazakh Research Institute of Potato and Vegetable growing are given.

Keywords: melon, variety, phenology, biometry.

ӘОЖ 635.8

ҚАУЫН ДАҚЫЛЫНЫҢ ЖАҢА ОТАНДЫҚ СОРТТАРЫНЫҢ БИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРИ

Айтбайев Т.Е., Жұмабек Х.,

Қазақ картоп және көкөніс ФЗИ,

Қазақ ұлттық аграрлық университеті, Алматы қаласы

Андатпа Мақалада қауын дақылы бойынша Қазақ картоп және көкөніс шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтының көкөніс-бақша селекциясы бөлімінің тәжірибе стационарында жүргізілген қауынның сорттық ерекшеліктерін бағалау нәтижелері көltірілген.

Кілт сөздер: қауын, сорт, фенология, биометрия.

Біздің еліміз аграрлық өндірісті мемлекет болып табылады. Бұғаңгі таңда осы ауылшаруашылық саласын дамытуға Үкімет, Ауылшаруашылығы министрлігі басты назарды аударуда. Атап айтқанда, «Агробизнес - 2020» бағдарламасы қабылданып, жүзеге асырылуда. Еліміздің экономикалық және әлеуметтік дамуы мен халқымыздың әл-ауқатын жақсартып, жоғары деңгейге жеткізудің бағдарламасы ауылшаруашылық дақылдарының әр түрлінің өнімін көбейтіп, саласын жақсартуды қарастырады.

Сонымен қатар, мемлекеттіміздің ұзак мерзімге ұсынылған азық-түлік бағдарламасында аграрлық өнеркәсіптік кешендерді жан-жақты дамытып, көкөніс шаруашылығын индустрияландырудың негізінде еңбек өнімділігін арттыруға баса назар аударылып отыр.

Осы орайда көкөніс-бақша дақылдарының жана сорттары мен озық технологияларын қолдану аса маңызды.

Бұғаңгі таңда Қазақстанда көкөніс-бақша дақылдарының отандық сорттары көптеп шығарылып жатыр. Қазақ картоп және көкөніс шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтының ғалымдары 200-ден аса картоп және көкөніс-бақша сорттарын сұрыпташ шығарды. Олардың ішінде 30-ға жуық қауын сорттары бар. Ал осы 200-ден аса жана селекциялық жетістіктердің ішінде 130-ға жуық жана сорт пен будан елімізде ресми аудандастырылып, 40-қа жуық жана сорт Мемлекеттік сортсинақтан өтуде. Бұл мақалада қауынның отандық жаңа сорттары жайында баяндады.

Қауын - кең тараган, улкен сұранысқа ие, дәмдік - қоректік құндылығы жоғары, дәрумендерге, минералды тұздарға бай, аса маңызды дақыл. Жас және қақталған күйінде пайдаланылады, жас түйнектерін қияр сияқты маринадтауға, тұздауға болады. Қауын жылуға, топырақ және ауа

дымқылдығына, күн сәулесіне, қоректік элементтерге талабы бойынша қарбызыға жақын бағалы бақша дақылы болып табылады.

1-кесте - Қауынның жана отандық сортұлларларынан фенологиялық көрсеткіштері

Сорттар	Алғашкы өскіннің шығуы	Аталақ, аналық гүлдердің ашылуы			Жемістердің пісуі			Қауын жемісін жинау			
		Ата- лық	Ана- лық	Аталақ	Аналық	10%	75%	10%	75%	Аталақ	Аналық
Илийская	26.05	30.06	25.06	27.06	01.07	04.07	08.08	12.08	31	27	35
Алтыночка	26.05	29.05	25.06	27.06	01.07	04.07	08.08	12.08	29	28	35
Шекер	26.05	30.06	26.06	28.06	01.07	04.07	08.08	12.08	32	28	35
Прима	26.05	30.06	25.06	27.06	01.07	04.07	12.08	17.08	31	27	35
Сырдарья	23.05	26.05	25.06	27.06	30.06	03.07	08.08	12.08	31	31	34
Алена	26.05	30.06	25.06	28.06	01.07	04.07	12.08	17.08	31	28	35
Майская	26.05	01.06	25.06	29.06	01.07	04.07	12.08	23.08	31	29	34
Шұръяла	26.05	30.06	25.06	27.06	30.06	03.07	12.08	23.08	31	27	34
Чемпионка	26.05	30.06	25.06	29.06	01.07	04.07	17.08	23.08	31	29	35
Таисия	24.05	26.06	23.06	25.06	30.06	02.07	09.08	24.08	29	26	33

Қазақстанда бақша дақылдарының егістік көлемі соңғы жылдарды 45 мың гектардан 80 мың гектарға дейін, яғни 2 есеге жуық өсті. Жыл сайын қауынға деген сұраныс артуда. Бұл дақылдың экспорттық әлеуеттілігі жоғары. Сол себепті қауынның өнімділігі мен сапалық көрсеткіштерін, сактауға және тасымалдауға жарамдылығын арттыру қажет. Әзірге қауынның өнімділік деңгейі

2-кесте - Қауынның отандық сортлардың морфологиясы

Қауын сорттары	Жапырақтардың ұзындығы, см	Негізгі сабактың ұзындығы, см	Сабак жүйесі (дана)	Жапырақ сабагы (см)	Жапырақ морфологиясы	Жапырақұзынды (см)
		I катар-даяқ сабак	II катар-даяқ сабак	III катар-даяқ сабак	Бірнеше	Жапырақ тіспелері
Илийская	91,91, 73,94	90	4	2	—	5,5
Алтыночка	90,89, 72,93	94	5	2	—	7
Шекер	77,92, 83,40	72	3	2	—	5
Прима	83,66, 30	84	4	1	—	5,8
Сырдарья	98, 96, 88,89	101	4	3	—	7
Алена	83, 80, 79, 60	92	4	2	—	6
Майская	90,93, 97,92	101	3	2	—	6,6
Шұғыла	67,91, 97	856	4	1	—	5
Чемпионка	90,98, 80,791	106	5	2	—	5,5
Таисия	101,99, 100,87	92,	4	3	—	6,3
					Оте ойыкты	Жүрек тәрізді
					Оте ойыкты	Бүрпік тәрізді
					Доматак	Тіссіз

төмен болып табылады. Республика бойынша ол орта есеппен 15 т/га деңгейінде. Өнімнің сапасы мен сақталғыштығы да жақсартуды талап етеді. Осы орайда қауынның өнімділігі жоғары, биохимиялық құрамы үздік, тасымалдауға жарамдылығы жақсы, сонымен қатар қайта өндеуге жарамды жаңа сорттарын сұрыптаپ, өндіріске ұсынудың маңызы өте зор.

Қазіргі кезде (2014 жылға) біздің елімізде қауынның 17 сорты ресми аудандастырылған, олардың ішінде отандық сорттардың үлесі 58% құрайды (10 сорт - Прима, Таисия, Майская, Алена, Алтыночка, Илийская, Сырдарья, Чемпионка, Шекер, Шұғыла). Бұл әлі де болса жеткіліксіз. Оның үстіне осы қолданысқа рұқсат етілген (аудандастырылған) сорттардың 30% жуығы бұрынғы, ескі

сорттар (20 жыл және одан жоғары). Соңдықтан сорт алмастыру жұмыстарының қажеттілігі туындал отыр. Тағы бір аса маңызды мәселе - жаңадан сұрыпталған және сұрыпталатын қауын сорттарының сорттық агротехнологияларын өзірлеу. Онсыз жаңа сорттар өздерінің тектік-биологиялық әлеуеттілігін толығымен көрсете алмайды. Жоғарыда аталған мәселелер біздің зерттеулеріміздің өзектілігін айқындайды.

Ғылыми-зерттеу жұмыстары Қазақ картоп және көкөніс шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтының көкөніс-бақша селекциясы белімінің тәжірибе стационарлында жүргізді. Топырақ түрі - күнгірт қарақоныр, механикалық құрамы бойынша орта сазды, қарашірікті мөлшері 3,0%, топырақ ерітіндісінің реакциясы әлсіз сілтілі (рН 7,3), топырактың көлемдік массасы 1,1-1,2 г/см³.

Біздің зерттеулеріміздің нәтижелері қауын дақылының жаңа отандық сорттарының биологиялық ерекшеліктері бір-бірінен біршама өзгеше болатынын көрсетті.

Тәжірибеде қауынның сорттық ерекшеліктерін бағалау мақсатында фенологиялық байқаулар мен биометриялық өлшемдер жүргізді (1-2 кесте).

Қауын сорттарының фенологиясына қысқаша сипаттама тәменгі мәтінде келтірілді. Қауын тұқымы егістікке мамыр айының 13-күні себілді. Мамырдың 23-күні алғашқы өскіндер шыға бастады, мұнда алдымен Сырдарья сортты, содан кейін 26-күні басқа сорттардың өскіндері (10%) жер бетіне қылтиып шыға бастады. Жалпы өну (75%) Илийская, Сырдарья, Шұғыла сорттарында байқалды, ал қалған сорттар осыдан кейін, бірнеше күннен кейін жалпы өніп, шыға бастады. Маусымның 25-күні аталақ гүлдердің 10% пайызы гүл ашты, мұнда Алтыночка, Прима, Майская ерте гүл ашты, маусымның 28-де 75% аталақ гүл ашты. Ал маусымның 30-да аналық гүлдер гүл аша бастады. Мұнда 10% ерте гүл ашып, ерекшеленген Сырдарья және Прима сорттары болды. Ал 75% аналық гүл ашып көзге түскендер Илийская, Прима және Сырдарья сорттары болды. Қалған сорттарда аналық гүлдер біртінде ашыла бастады. Биыл (2014 ж.) ауа температурасы қауынның өсуіне қолайлы болғандықтан ағашқы қауындар тамыздың 8-күніне қарай пісе бастады. Алтыночка, Сырдарья және Илийская сорттары ерте пісе бастады, ал осыдан кейін басқа қауын сорттарының жемістері де пісе бастады. Жалпы көрсеткіштер бойынша Сырдарья, Алтыночка және Таисия сорттары алда болды.

Қауынның жаңа сорттары биометриялық өлшемдер бойынша бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленді.

Жалпы сабактарының ұзындығын өлшегендеге, ең қысқасы 30 см, ал ең ұзыны 110 см дейін болды. Мұнда ең қысқа сабак Прима сортында, ал ең ұзын сабак Чемпионка сортында болды. Сабак жүйесіне келетін болсақ, I қатардағы және II қатардағы сабактар барлық сорттарда болды, ал III қатардағы сабак ешқайсында кездеспеді.

Жапырақ шеттеріне келетін болсақ, көп сорттардың жапырақтарының шеттері ойылмалы, ал азсандылары өте ойықты болды. Мұндай жапырақтар Таисия және Алена сорттарында кездесті. Жапырақ пішініне келетін болсақ, көп сорттардың жапырақтары бүршік тәрізді болып келсе, кейбір сорттарда жүрек тәрізді болды. Жапырақ тісшелеріне назар аударсақ, көбісі тісті болып келеді, тек Алена сортының жапырағы ғана тіссіз тегіс болып келеді. Майская, Таисия және Сырдарьялардың жапырақтары ең кең, ал қалғандары негізінен бірдей болып келеді.

Корыта келгенде, қауынның аудандастырылған және жаңадан сұрыпталған жаңа отандық сорттары бір-бірінен морфологиялық және биологиялық ерекшеліктері бойынша біршама өзгеше болып келеді. Қауынның сорттық ерекшеліктерін селекциялық жұмыстарда және өндірісте қолданғанда ескеру қажет.

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НОВЫХ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ СОРТОВ КУЛЬТУРЫ ДЫНИ

Айтбаев Т.Е., Жумабек Х.,

В статье приведены результаты сортовой оценки культуры дыни, проведенные в отделе селекции овощебахчевых культур Казахского научно-исследовательского института картофелеводства и овощеводства.

Поступила 15.01.2015